

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC

ĐÀM THỊ THUẬN

CÁI NHÌN NHÂN BẢN VỀ HIỆN THỰC
CỦA NGUYỄN MINH CHÂU TRONG TRUYỆN NGẮN
SAU NĂM 1975

LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM

THÁI NGUYÊN - 2017

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC

ĐÀM THỊ THUẬN

CÁI NHÌN NHÂN BẢN VỀ HIỆN THỰC
CỦA NGUYỄN MINH CHÂU TRONG TRUYỆN NGẮN
SAU NĂM 1975

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã ngành: 60 22 01 21

LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM

NGƯỜI HƯỚNG DẪN KHOA HỌC:

TS. NGUYỄN DIỆU LINH

THÁI NGUYÊN - 2017

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan: Luận văn “*Cái nhìn nhân bản về hiện thực của Nguyễn Minh Châu trong truyện ngắn sau năm 1975*” là công trình nghiên cứu của cá nhân khi kết thúc khóa đào tạo Cao học tại Trường Đại học Khoa học Thái Nguyên dưới sự hướng dẫn khoa học của TS. Nguyễn Diệu Linh.

Các số liệu, tài liệu tôi sử dụng trong luận văn là trung thực và có xuất xứ rõ ràng. Những kết luận nghiên cứu được trình bày trong luận văn này trung thực và chưa từng công bố dưới bất kì hình thức nào.

Tôi xin chịu trách nhiệm về nghiên cứu của mình.

Thái Nguyên, tháng 6 năm 2017

Tác giả luận văn

Đàm Thị Thuận

LỜI CẢM ƠN

Để hoàn thành luận văn thạc sĩ này, tác giả xin trân trọng cảm ơn Ban Giám hiệu, Khoa Sau đại học, Khoa Văn - Xã hội, Trường Đại học Khoa học - Đại học Thái Nguyên và các thầy, cô giáo đã trực tiếp giảng dạy, giúp đỡ trong suốt quá trình học tập.

Đặc biệt, tác giả luận văn xin được bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới giảng viên hướng dẫn Tiến sĩ Nguyễn Diệu Linh đã luôn tận tình hướng dẫn, chỉ bảo trong suốt thời gian tác giả nghiên cứu và hoàn thành luận văn.

Cuối cùng, xin gửi lời cảm ơn đến gia đình, người thân, bạn bè và đồng nghiệp đã giúp đỡ, động viên, tạo điều kiện để tác giả hoàn thành luận văn.

Thái Nguyên, tháng 6 năm 2017

Tác giả luận văn

Đàm Thị Thuận

MỤC LỤC

LỜI CAM ĐOAN.....	i
LỜI CẢM ƠN.....	ii
MỤC LỤC.....	iii
MỞ ĐẦU.....	1
1. Lý do chọn đề tài.....	1
2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề.....	2
3. Mục đích, đối tượng, phạm vi nghiên cứu.....	8
4. Phương pháp nghiên cứu.....	9
NỘI DUNG.....	11
Chương 1: KHÁI QUÁT VĂN HỌC VIỆT NAM SAU NĂM 1975 VÀ HÀNH TRÌNH SÁNG TẠO NGHỆ THUẬT CỦA NGUYỄN MINH CHÂU.....	11
1.1. Khái quát diện mạo văn học Việt Nam sau năm 1975.....	11
1.1.1. Bối cảnh lịch sử xã hội và sự phát triển của văn học sau năm 1975	11
1.1.2. Yêu cầu đổi mới văn học và những đặc điểm cơ bản của văn học Việt Nam sau năm 1975.....	15
1.2. Hành trình sáng tạo nghệ thuật của Nguyễn Minh Châu.....	20
1.2.1. Nguyễn Minh Châu - nhà văn mở đầu của thời kỳ đổi mới văn học Việt Nam.....	20
1.2.2. Cái nhìn nhân bản của Nguyễn Minh Châu trong dòng chảy của văn học Việt Nam.....	26
Chương 2: CUỘC SỐNG ĐỜI THƯỜNG VÀ HIỆN THỰC CHIẾN TRANH - HƯỚNG TIẾP CẬN MỚI CỦA NGÒI BÚT NGUYỄN MINH CHÂU SAU NĂM 1975.....	31
2.1. Sự chuyển hướng ngòi bút của Nguyễn Minh Châu về các vấn đề của đời sống.....	31
2.1.1. Tiếp cận đời sống từ cái nhìn đa chiều.....	31
2.1.2. Tiếp cận đời sống từ cái nhìn thế sự và triết luận.....	35

2.2. Cái nhìn nhân bản của Nguyễn Minh Châu về hiện thực chiến tranh	40
2.2.1. Thể hiện sâu sắc nỗi đau của con người thời hậu chiến.....	40
2.2.2. Thái độ nhìn thẳng vào sự thật.....	45
2.3. Cái nhìn nhân bản của Nguyễn Minh Châu về cuộc sống đời thường	52
2.3.1. Sự khẳng định và niềm tin vào con người	52
2.3.2. Cảm hứng phê phán về những mặt trái của cuộc sống	57
Chương 3: NGHỆ THUẬT THỂ HIỆN CÁI NHÌN NHÂN BẢN CỦA	
NGUYỄN MINH CHÂU SAU NĂM 1975.....	65
3.1. Nghệ thuật xây dựng tình huống truyện.....	65
3.1.1. Tình huống tương phản.....	65
3.1.2. Tình huống thắt nút	68
3.1.3. Tình huống luận đề.....	71
3.2. Nghệ thuật xây dựng nhân vật	76
3.2.1. Sử dụng độc thoại nội tâm	76
3.2.2. Miêu tả tâm lí nhân vật	81
3.3. Giọng điệu	90
3.3.1. Giọng ngậm ngùi, xót xa thương cảm.....	91
KẾT LUẬN.....	99
TÀI LIỆU THAM KHẢO	101

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

1.1. Nguyễn Minh Châu là nhà văn trưởng thành trong thời kỳ kháng chiến chống Mỹ và là một trong số những nhà văn lớn của văn học Việt Nam hiện đại nửa sau thế kỷ XX. Tác phẩm của Nguyễn Minh Châu không đồ sộ nhưng đa dạng về thể loại: truyện ngắn, truyện vừa, tiểu thuyết, bút ký, phê bình. Các tác phẩm của ông khi miêu tả không khí hào hùng và phẩm chất cao đẹp của người Việt Nam trong chiến đấu, khi bộc lộ niềm lo âu khắc khoải và khát vọng thức tỉnh lương tâm trong cảm hứng nhân văn, nhân bản.

1.2. Sau năm 1975, đất nước ta thoát khỏi chiến tranh, bước vào giai đoạn xây dựng, phát triển trong quỹ đạo hòa bình, mở ra cho văn học những tiền đề mới. Nguyễn Minh Châu là nhà văn sớm ý thức được yêu cầu phải đổi mới tư duy văn học. Từ cảm hứng sử thi lãng mạn từng làm nên vẻ đẹp rực rỡ của truyện ngắn *Mảnh trăng cuối rừng*, *Dấu chân người lính*, ông chuyển dần sang cảm hứng thế sự- đời tư với những giá trị nhân bản đời thường. Tâm điểm khám phá nghệ thuật của Nguyễn Minh Châu là con người trong cuộc mưu sinh, trong hành trình nhọc nhằn kiếm tìm hạnh phúc và hoàn thiện nhân cách. Ngôi bút của Nguyễn Minh Châu sau 1975 là ngôi bút tuyên chiến, xung phong đi đầu phơi bày hiện thực một cách đầy ý thức. Những sáng tác đặc sắc của ông ở giai đoạn này là *Bức tranh* (1982), *Người đàn bà trên chuyến tàu tốc hành* (1983), *Bến quê* (1985), *Cỏ lau* (1989) ... đã đưa tên tuổi nhà văn Nguyễn Minh Châu lên vị trí “*Người mở đường tinh anh và tài năng của văn học nước ta thời kỳ đổi mới*” (Nguyễn Ngọc).

1.3. Cái nhìn hiện thực đa chiều đã giúp Nguyễn Minh Châu nhận ra đời sống con người bao gồm cả quy luật tất yếu lẫn những ngẫu nhiên may rủi khó bề lường hết. Ông day dứt việc con người phải chấp nhận những nghịch lý không đáng có và ảm đàng sau đó là trái tim nhân hậu, ấm áp niềm tin yêu, sự trân trọng con người tốt đẹp hiện hữu giữa hiện thực đời thường của

Nguyễn Minh Châu. Ông khẳng định bên trong mỗi con người đều có hai mặt thiện- ác, nhưng lúc nào họ cũng luôn vươn lên, hoàn thiện mình, đấu tranh loại bỏ mặt tiêu cực của bản thân để giữ lại phẩm chất tốt đẹp vốn có trong mỗi con người. Ông từng nói “*Tình yêu của người nghệ sĩ vừa là niềm hân hoan say mê, vừa là nỗi đau đớn khắc khoải, một mối quan hoài thường trực về số phận, hạnh phúc của những người xung quanh mình*” [24, 95].

1.4. Nguyễn Minh Châu là một trong số những tác giả có tác phẩm được chọn vào chương trình giảng dạy trong nhà trường phổ thông ở nhiều cấp. Trước đây là *Bức tranh*- THCS, *Mảnh trăng cuối rừng*- THPT, sau này là *Bến quê*- THCS, *Chiếc thuyền ngoài xa*- THPT. Việc nghiên cứu về truyện ngắn của ông sẽ giúp cho việc giảng dạy, phân tích và cảm nhận tác phẩm trở nên đúng hướng, sâu sắc và toàn diện hơn. Những đóng góp của Nguyễn Minh Châu đối với quá trình đổi mới văn xuôi Việt Nam hiện đại đã được nhiều công trình nghiên cứu, nhiều bài viết, nhiều nhà phê bình, nhiều cuộc hội thảo khẳng định và vinh danh. Tuy nhiên chưa có một công trình nào nghiên cứu một cách toàn diện về cái nhìn nhân bản thể hiện trong truyện ngắn của ông sau 1975. Chúng tôi lựa chọn đề tài “*Cái nhìn nhân bản về hiện thực của Nguyễn Minh Châu trong truyện ngắn sau năm 1975*” nhằm tiếp tục khẳng định những đóng góp xứng đáng của Nguyễn Minh Châu trong nền văn học dân tộc, đặc biệt là trong quá trình đổi mới của văn học Việt Nam hiện đại. Ngoài ra còn nhằm phục vụ cho việc tìm hiểu và giảng dạy về nhà văn Nguyễn Minh Châu và một số truyện ngắn tiêu biểu của ông trong trường phổ thông.

2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề

Nguyễn Minh Châu được đánh giá là “người tiên trạm” trong công cuộc đổi mới văn học nên các tác phẩm của ông nhận được nhiều sự chú ý, bàn luận của giới nghiên cứu, phê bình. Trong số những bài viết quan tâm đến truyện ngắn Nguyễn Minh Châu, có thể kể đến những ý kiến đáng chú ý của Trần Đình Sử, Nguyễn Văn Long, Lại Nguyên Ân, Phạm Vĩnh Cư, Bùi Việt

Thắng, Nguyễn Trọng Hoàn, Tôn Phương Lan, Trịnh Thu Tuyết, Huỳnh Như Phương, Đỗ Đức Hiểu, Hoàng Ngọc Hiến,...

Tìm hiểu về vị trí văn học sử của Nguyễn Minh Châu trong giai đoạn có nhiều biến động của văn xuôi Việt Nam đương đại, Luận án tiến sĩ của Trịnh Thu Tuyết - Đại học Sư phạm Hà Nội (2001) *Sáng tác của Nguyễn Minh Châu trong sự vận động của văn xuôi đương đại* đã khẳng định Nguyễn Minh Châu đã có những đóng góp quý giá đối với văn xuôi Việt Nam đương đại. Còn Nguyễn Văn Long, Trịnh Thu Tuyết trong cuốn *Nguyễn Minh Châu và công cuộc đổi mới văn học Việt Nam sau 1975*, NXB Đại học Sư phạm, đã đặt vấn đề nghiên cứu sự nghiệp sáng tác của Nguyễn Minh Châu trong sự vận động của văn xuôi đương đại (chủ yếu từ 1975 trở đi) trên ba bình diện:

Về quá trình đổi mới ý thức nghệ thuật mà trọng tâm là quan niệm nghệ thuật về con người: từ con người được thể hiện chủ yếu ở bình diện xã hội trong những mô hình giản đơn và vận động xuôi chiều đến con người cá nhân trong đời thường với những mối quan hệ phức tạp, đa dạng.

Về thể giới nhân vật: Trước 1975, chủ yếu là dạng nhân vật loại hình, sau 1975, có các dạng nhân vật tư tưởng, nhân vật tính cách, nhân vật thế sự. Nghệ thuật xây dựng nhân vật được đổi mới nhờ vào các thủ pháp tăng cường độc thoại nội tâm; miêu tả nhân vật qua những chi tiết tâm lí chân thực, tinh tế; khắc họa nhân vật qua những chi tiết ngoại hình sinh động.

Về đổi mới kết cấu và nghệ thuật trần thuật: từ cốt truyện có hành động bên ngoài chiếm ưu thế (trước 75) chuyển sang cốt truyện không có biến cố; một số đổi mới ở các hình thức trần thuật từ ngôi thứ ba và ngôi thứ nhất; một số đổi mới về nhịp điệu trần thuật, giọng điệu trần thuật.

Với định hướng nghiên cứu như vậy, cuốn sách đã góp thêm một tiếng nói không chỉ để khẳng định vị trí tài năng của Nguyễn Minh Châu mà còn

góp phần nhận diện ở mức độ khái quát một giai đoạn văn học sử, quan sát sự vận động biến chứng của một quá trình văn học.

Sức hấp dẫn từ từng truyện ngắn của Nguyễn Minh Châu đã lôi cuốn các nhà nghiên cứu đi sâu phân tích, mổ xẻ, đánh giá... Vào tháng 6 năm 1985, báo Văn nghệ đã tổ chức một cuộc *Trao đổi về truyện ngắn Nguyễn Minh Châu những năm gần đây*. Trong cuộc hội thảo này, có những ý kiến vẫn còn tỏ ra băn khoăn, nghi ngờ về những tìm tòi đổi mới của ông, cho rằng trong tác phẩm còn có điều gì đó “*mung lung*”, “*hụt hẫng*”, “*khó nắm bắt*”, “*kém đi về chân thực sinh động*”. Nhiều ý kiến khác thì đánh giá cao những tìm tòi, trăn trở trong ngòi bút của ông, ghi nhận tác phẩm của ông “*có nhiều thành tựu, có nhiều đóng góp rất đáng quý*” [30, 288-311]. Sau cuộc hội thảo, nhiều ý kiến của các nhà nghiên cứu tiếp tục bàn luận về truyện ngắn của Nguyễn Minh Châu, dần dần đi tới những thống nhất trong đó có sự khẳng định quá trình đổi mới tích cực và đầy hiệu quả của ông. Về những tập truyện ra đời trong giai đoạn sau này, có thể kể đến những ý kiến của Trần Đình Sử, Lại Nguyên Ân,...

Trần Đình Sử nhận xét rằng: “*Bắt đầu từ truyện ngắn **Bức tranh**, rồi tập **Người đàn bà trên chuyến tàu tốc hành** và nay là tập **Bến quê**, truyện ngắn của Nguyễn Minh Châu xuất hiện như là một hiện tượng văn học mới, một phong cách trần thuật mới... Đặc sắc của tập **Bến quê** chủ yếu là sự thể nghiệm một hướng trần thuật có chiều sâu..., phát hiện các hiện tượng đời sống trong chiều sâu triết học và lịch sử, thể hiện nhu cầu chiêm nghiệm, tự đối thoại với chính mình và với ý thức của mình... Có thể nói thiên hướng muốn nắm bắt hiện thực ở bề sâu ẩn kín là một đặc điểm nổi bật mới mẻ của phong cách Nguyễn Minh Châu*” [36, 505- 508].

Lại Nguyên Ân nhận xét: “*Từ loại truyện “tự thú” mà trung tâm thường là một nhân vật tự sám hối, ...nhà văn chuyển sang thể nghiệm loại truyện tuy có dạng thức tự nhiên khách quan nhưng phê phán gay gắt những*